

MAŁGORZATA STEFANIAK

„Absztyfikant założył ancug”, czyli o niemieckich zapożyczeniach we współczesnej polszczyźnie potocznej

Abstract (“A Pimp Wears a Suit” – About German Loanwords in Contemporary Colloquial Polish). This paper examines the German loanwords which in contemporary colloquial Polish belong to humorous vocabulary. The selected material comes from general and specialized dictionaries (colloquial Polish language, youth and student slang, vulgarisms, sexual terms) and dictionaries of foreign words. Four following groups of Germanisms were chronologically extracted: (1) Old Polish loanwords, (2) loans from the eighteenth century, (3) loanwords from the nineteenth century and (4) the latest vocabulary, which entered the Polish language in the twentieth century.

The described colloquial Polish headwords are full of expression and humor, and represent positive attitude towards humans and their surrounding reality. They are of anthropocentric nature with the largest vocabulary groups denoting personal names (49), attributes of human activities, his physical and mental states (36) and the names of body parts (9). New humorous meanings, which appeared in the colloquial Polish language in the twentieth century, underwent the process of semantic derivation based on metaphors and metonymy.

Abstrakt. Celem artykułu jest analiza zapożyczeń z języka niemieckiego, które we współczesnej polszczyźnie potocznej należą do słownictwa o zabarwieniu żartobliwym. Materiał wyekscerpowano ze słowników ogólnych, specjalistycznych (polszczyzny potocznej, gwary młodzieżowej i studenckiej, wulgaryzmów i seksualizmów) oraz ze słowników wyrazów obcych.

W zasobie wynotowanych germanizmów wyodrębniają się cztery złoża chronologiczne: (1) zapożyczenia z okresu staro- i średniopolskiego, (2) pożyczki z XVIII w., (3) zapożyczenia XIX-wieczne oraz (4) leksyka najnowsza, która weszła do polszczyzny w XX w. Opisane hasła, będące częścią polskiego języka potocznego, mają charakter żartobliwy i przedstawiają pozytywny stosunek do człowieka i otaczającej go rzeczywistości. Mają one charakter antropocentryczny i dotyczą głównie nazw osób (49), nazw ludzkich czynności oraz stanów fizycznych i psychicznych człowieka (36) oraz nazw części ciała (9). Nowe znaczenia o zabarwieniu humorystycznym, które weszły do potocznego języka polskiego w XX w., powstały w procesie derywacji semantycznej opartej na metaforze i metonimii.

Sąsiedztwo polsko-niemieckie ma już ponad tysiąc lat. Rezultatem tej wspólnej wielowiekowej historii, przemian społecznych, gospodarczych i politycznych jest m.in. oddziaływanie językowe. Początki państwowości polskiej, następnie kolonizacja, germanizacja i okupacja spowodowały przenikanie do języka polskiego niemieckich elementów leksykalnych z różnych sfer życia społecznego i obyczajowego.

Literatura na temat polsko-niemieckich kontaktów językowych jest już stosunkowo bogata i dotyczy m.in. wpływu niemczyzny na staropolszczyznę (Kleczkowski 1927–1928, Moszyński 1954, Czarnecki 1970: 38–44, 1980: 15–19), historii zapożyczeń w epokach późniejszych (Walsleben 1991: 111–124; Nowowiejski 1996, Buttler 1986: 559–564, 1988: 53–67, 1991: 395–402) oraz germanizmów we współczesnej polszczyźnie ogólnej (Korbut 1893, Buttler 1987a: 399–403, 1987b: 479–482, 1987c: 563–565, Karszniewicz-Mazur 1988, Drechsel 1996: 43–49; Nowowiejski 1996: 14–24). Scharakteryzowano także oddziaływanie języka niemieckiego na odmiany regionalne polszczyzny i socjolekty (Harasimowicz 1954: 276–285, Judycka 1954: 1–12, Broda 1978: 99–105, Witkowski 1982: 190–192, Borzywoda 1983: 9–10, Rzymaska 1984: 145–153, Walczak, Witaszek-Samborska 1988: 283–295, Miodek 1991: 463–468, Habrajska 1992: 25–30). Dotkliwie brakuje jednak prac opisujących oddziaływanie języka niemieckiego na potoczną odmianę współczesnej polszczyzny (por. Stefaniak, Marszałek 2010: 85–94), pomimo faktu, że germanizmy są w niej – ze względu na swoje emocjonalne nacechowanie (Buttler 1987: 401) – na dobre zadamowione.

Celem niniejszego artykułu jest analiza głównie tych zapożyczeń niemieckich, które wprowadzają do polszczyzny potocznej określone efekty ludyczne i oddają humorystyczne nastawienie nadawcy wypowiedzi do desygnatów, np. *kaput* ‘koniec, przepadło, już po wszystkim’; *geszeft* ‘przedsięwzięcie, które przynosi korzyść materialną: zarobek’; *majster* ‘człowiek posiadający wyjątkowe zdolności w jakiejś dziedzinie i potrafiący to wykorzystać; spryciarz’. W słownikach opatruje się je najczęściej kwalifikatorem *żartobliwe*. Pewną część zebranego materiału stanowią także jednostki typu *gach* ‘kochanek’ czy *belfer* ‘nauczyciel’, które w polszczyźnie potocznej mogą mieć albo zabarwienie żartobliwe, albo lekceważące lub pogardliwe (por. odpowiednie zapisy w SPLP).

Materiał leksykalny wyekscerpowano ze słowników ogólnych i specjalistycznych (polszczyzny potocznej, gwary młodzieżowej i studenckiej, wulgaryzmów, seksualizmów oraz argotyzmów), a także słowników wyrazów obcych¹. Liczy on 116 jednostek mających bezpośrednie źródło w języku niemieckim, np. *dyngs* ‘problem; sedno sprawy’, *wihajster/wichajster* ‘przyrząd lub narzędzie, zwykle małe, o nazwie nieznanego mówiącemu albo chwilowo przez niego zapomniane’, a także 18 tzw. pożyczek wędrownych, zapożyczonych do polszczyzny za pośrednictwem niemieckim, np. *faszerować* ‘dostarczać komuś czegoś w nadmiarze, przesysać kogoś, coś czymś’ z francuskiego w znac. ‘nadmawiać farszem’, czy *grasować* ‘gościć, wizytować’ z łaciny w znac. ‘dokonywać napadów i kradzieży’.

¹ Wykaz wykorzystanych słowników zamieszczam na końcu artykułu.

W zasobie „żartobliwych” germanizmów funkcjonujących we współczesnej polszczyźnie potocznej można wyodrębnić cztery główne grupy.

1. Zapożyczenia funkcjonujące w dzisiejszym znaczeniu potocznym już w okresie staro- i średniopolskim (6): *bet(y)* ‘posłanie, pościel’; *bigos* ‘zamieszanie, kłopot, zmartwienie’; *drab* ‘rosły, wysoki mężczyzna wyglądający na złoczyńcę, budzący strach’; *figa* ‘figowiec’; *gach* ‘kochanek’; *landszaft* ‘krajobraz’ (zob. zapisy w SL, SWil, SW, SIJPA, SWOA, ESWO, SJPD, ESJPBań, WDLP, Karszniewicz-Mazur 1988: 55, 124, 166, Nowowiejski 1996: 175).

2. Pożycзки występujące w dzisiejszym znaczeniu potocznym od XVIII stulecia (6): *banda* ‘grupa ludzi zżytych ze sobą lub w jakiś sposób z sobą powiązanych’; *buchalter* ‘księgowy’; *cyferblat* ‘tarcza zegara’; *dunder* ‘piorun, grom; głównie w połączeniach wyrazowych jako przekleństwo: niech przepadnie, niech to diabli wezmą’; *flinta* ‘karabin, strzelba, zwłaszcza stara, zniszczona’; *futrówka* ‘jedzenie, wyżywienie’; *huncfot* ‘łobuz, szelma, nicpoń’; *muzykant* ‘muzyk’ (por. zapisy w SL, SWil, SW, SIJPA, SWOA, ESWO, SJPD, ESJPBań, WDLP, Karszniewicz-Mazur 1988: 138, 149, Nowowiejski 1996: 176).

3. Zapożyczenia funkcjonujące w aktualnym znaczeniu potocznym od XIX w. (14), np.: *absztyfikant* ‘zalotnik, konkurent, adorator’; *bumelować* ‘hulać, popijać’; *fisza* ‘osoba na wysokim stanowisku; dygnitarz, figura, gruba ryba’; *kipnąć* ‘umrzeć’; *klapa* ‘niepowodzenie, fiasko, porażka’; *sznaps* ‘wódka’; *szprechać* ‘mówić po niemiecku’; *szrajbować* ‘pisać, notować’; *sztynny* ‘o człowieku: nieżywy lub zupełnie pijany’ (por. zapisy w SWil, SW, SIJPA, SWOA, ESWO, SJPD, WDLP, Karszniewicz-Mazur 1988: 126, 137, Nowowiejski 1996: 321).

W tym okresie nowe znaczenia potoczne otrzymały liczne zapożyczenia doby staro- i średniopolskiej, a także germanizmy XVIII w., występujące wówczas wyłącznie w odmianie ogólnej polszczyzny: *pantofel* ‘mąż ulegający we wszystkim żonie; pantoflarz’; *skrzat* ‘osoba niskiego wzrostu’; *trąba* ‘o kimś nieenergicznym, niezaradnym: fujara, fajtlapa, niedorajda’; *cebula* ‘męski zegarek kieszonkowy przypominający kształtem bulwę cebuli’; *figa* 1. ‘nic’ 2. ‘nie, nic z tego, często z pokazaniem zwinętej pięści z kciukiem umieszczonym między palcem środkowym a wskazującym: gest będący znakiem odmowy’; *adiutant* ‘o kimś stale towarzyszącym, nadskakującym komu’; *majster* ‘człowiek posiadający wyjątkowe zdolności w jakiejś dziedzinie i potrafiący to wykorzystać; spryciarz’ (por. zapisy w SJPD, SJPSz, MSJP, SWJP, PSWP, USJP, SZN, NSPP, SPP, SPLP).

4. Zapożyczenia występujące w polszczyźnie potocznej od XX w. (34), np.: *ancug* ‘garnitur męski’; *ansztalt* ‘zakład, lokal; instytucja’; *bambette* 1. ‘rzeczy osobiste, ubranie lub części ubrania’ 2. ‘bagaże: pakunki, walizki, torby’; *bryle* ‘okulary’; *bumelować* ‘bezczyinnie spędzać czas, marnować czas; leniuchować, nic nie robić’; *kapować* ‘domyślać się czegoś, rozumieć, pojmować coś, orientować się w czymś’; *klapować* ‘być w porządku, pasować; zwykle w wyrażeniu: *coś tu nie klapuje*’; *krakauer/Krakauer* ‘(rodowity) mieszkaniec Krakowa’; *krakauerski* ‘odnoszący się do

mieszkańca Krakowa, charakterystyczny dla niego bądź właściwy Krakowowi (krakowski)'; *landszaft* 1. 'obraz o małej wartości artystycznej (zwłaszcza przedstawiający pejzaż)' 2. 'praca graficzna, malarska'; *lodzermensch* 'łodzianin'; *luftować się* 'przechadzać się dla odetchnięcia świeżym powietrzem, podróżować dla przyjemności'; *pupa* 'pośladki (najczęściej dziecka)'; *saksy* 'praca zarobkowa za granicą, najczęściej w Niemczech'; *seksbomba* 'atrakcyjna kobieta'; *szopa* 'gęste, zmierzwione włosy na głowie, fryzura podobna do słomianego dachu'; *windować* 'wnosić na górę, podnosić do góry z trudem coś ciężkiego' (por. zapisy w SJPD, SJPSz, MSJP, SWJP, PSWP, ISJP, USJP, SJP, SWOT, SWOK, SPPD, SGS, SPP, SSM, SPPCz, SPLP, IMSS, Bogusławski, Wawrzyńczyk 1993: 187).

Nieznane dotychczas znaczenia potoczne pojawiły się w XX w. także u zapożyczeń staro- i średniopolskich oraz licznych germanizmów XVIII i XIX-wiecznych (47), np.: *balamut* 'uwodziciel, zwykle nieuczony'; *bet(y)* 'ubranie, części ubrania; czyjeś rzeczy osobiste'; *bękart* 'łobuz'; *blik* 'plama'; *folwark* 'na większych przyjęciach dodatkowy stół, przy którym jedzą zwykle dzieci albo młodzież'; *fura* 'samochód osobowy'; *grasować* 'gościć, wizytować'; *kawalek* 'jakikolwiek, choć jeden przedmiot danego rodzaju'; *gajer* 'garnitur'; *kamrat* 'towarzysz pracy, współpracownik'; *numer* 'gagatek, ziółko, ananas'; *bryczka* 'samochód osobowy'; *dydek* 'pieniądz'; *lufa* 'młoda, atrakcyjna kobieta'; *macher* 'specjalista od czegoś, fachowiec'; *maszyna* 'młoda, atrakcyjna seksualnie dziewczyna' (por. zapisy w SJPD, SJPSz, SWJP, PWSP, USJP, SPP, SPLP, SPPCz).

Jak wynika z analizy zebranego materiału, znaczenia żartobliwe, które pojawiły się w polszczyźnie potocznej w XX w., powstały w procesie derywacji semantycznej opartej na metaforze i metonimii. W wyniku derywacji opartej na metaforze rzeczownik *globus* otrzymał znaczenie 'rozum, inteligencja' (*Ten ci ma globus... Mózgowiec*)², *pantofel* 'mąż ulegający we wszystkim żonie; pantoflarz' (*Słamszony osobowością żony nawet nie ma prawa się odzywać, jednym słowem – pantofel*), *rodzynek* 'o jednym mężczyźnie w danym towarzystwie, zespole itp. składającym się wyłącznie z kobiet' (*Jako rodzynek źle się czuł w towarzystwie, w którym mówiono o modzie i kulinariach*).

Derywaty oparte na metonimii są liczniejsze i tworzą 10 grup znaczeniowych.

1. Zawody i czynności zawodowe

dyrygować 'komenderować, rządzić, zmuszać kogoś do określonego zachowania' ← mtn. *dyrygować* 'kierować zespołowym wykonaniem utworu muzycznego'; sem [kierownicza pozycja] (*Teraz solidarnościowy dyrektor dyryguje zakładem razem z „Solidarnością”*);

² Wybrane ilustracje użycia jednostki pochodzą z SPLP, PSWP, SZN, SSM, SPP lub zasobów Internetu.

handel ‘uliczny handlarz starzyzną’ ← mtn. *handel* ‘działalność polegająca na kupnie, sprzedaży lub wymianie towarów i usług’; sem [praca] (*Szczególnie czarowały mnie właśnie owe głosy wędrownych [...] handlów, ulicznych muzykantów, ostrzycieli noży [...]*);

interes ‘członek męski; penis’ ← mtn. *interes* ‘sklep lub przedsiębiorstwo’; sem [aktywność] (*Kasia [...] nazywała chłopski interes „szczoteczką do zębów”*);

kupić/kupować ‘zaakceptować coś, przyjąć, uznać coś’ ← mtn. *kupić* ‘nabyć coś za pewną sumę pieniędzy’; sem [zyskać coś] (*A serial na podstawie scenariuszy Saffjana i Szypulskiego wyreżyserował Pasikowski? Żebrowski i Linda może by wtedy nie odmówili? Publiczność to kupi, przecież Bonda też grało kilku różnych aktorów i nic się nie stało*);

kursować ‘biegać, chodzić, jeździć, krążyć, często zmieniać miejsce pobytu; poruszać się szybko tam i z powrotem’ ← mtn. *kursować* ‘o środkach lokomocji: przebywać systematycznie pewną trasę’; semy: [ruch], [zmiana położenia] (*Posadziła córkę na kanapie w hotelowym hallu i weszła do kawiarni boczną, służbową na poły drogą, jako że oprócz kelnerek i gości kursowały tamtędy w tę i z powrotem łódzkie córy Koryntu [...]*).

ładować 1. ‘(nagle) przybywać na jakieś miejsce, znajdować się gdzieś’ ← mtn. *ładować* ‘osiadać na ziemi, przybijać do brzegu, wysiadać na ląd’ sem: [ruch] (*Do żółdka wpada grzybek i wygodnie się usadawia. Zaraz za nim ładuje ogórek i papryka*) 2. sem: [zakończenie czynności] (*Zaczynali tę kasę wyrzucać oburącz, dziwkom w klubach go-go wciskać za podwiązkę po tysiąc złotych, [...], gdy kadencja dobiegała końca, nagle ładowali w garniturze Bossa, ze złotym roleksem [...], limuzyną, willą z basenem [...]*);

lutować ‘uderzać kogoś, bić kogoś’ ← mtn. *lutować* ‘łączyć metale za pomocą innego metalu lub stopu’; sem [zwarcie] (*Jak cię lutnę, to cię w Suwałkach za przekroczenie prędkości zatrzymają*);

majster ‘człowiek posiadający wyjątkowe zdolności w jakiejś dziedzinie i potrafiący to wykorzystać; spryciarz’ ← mtn. *majster* ‘człowiek, który jest specjalistą w swoim zawodzie’; sem [uzdolnienia] (*Przysiedli się, pytają: – No jak majster, leżymy, tytonik suszymy...*);

2. Urządzenia techniczne, narzędzia, naczynia, materiały, wyroby materiałowe

globus ‘głowa’: ← mtn. *globus* ‘model kuli ziemskiej’; sem [kształt] (*Zamiast ci rozbic globus, pardon, chciałem powiedzieć głowę, nosili cię na rękach*);

knot ‘malec, szkrab, berbec’ ← mtn. *knot* ‘skręcona nić w świecy lub taśma w lampie olejnej i naftowej’; sem [wielkość] (*Przy kiosku stoi zasmarkany knot i głośno płacze*);

kafel ‘w Polsce przed denominacją: jeden tysiąc złotych’ ← mtn. *kafel* ‘płytką ceramiczną’; sem [wartość] (*Ile was kosztowały te samochody? – Na razie tylko pięćdziesiąt **kafli***);

korba ‘ktoś obrotny, przedsiębiorczy, aktywny, dobrze zorientowany w jakiejś dziedzinie’ ← mtn. *korba* ‘dźwignia z rączką, służąca do wprawiania w ruch jakiegoś mechanizmu’; semy: [poruszanie się], [szybkość] (*Na ćwiczeniach z mikrobiologii na pewno nie będziecie się nudzić – ta młoda asystentka to **korba***);

tynk ‘gruba warstwa pudru nałożona na twarz; zbyt mocny makijaż’ ← mtn. *tynk* ‘warstwa zaprawy nakładana na ściany budynków’; semy: [powłoka pokrywająca], [wykończenie] (*Aktorka miała na twarzy taki **tynk**, że udało jej się ukryć wszystkie zmarszczki*).

3. Spożywanie i nałogi: jedzenie, picie, palenie, artykuły, miejsca

baleron ‘tłuszcioch’ ← mtn. *baleron* ‘wędlina z karkówki wieprzowej’; semy: [pożywienie], [obły wygląd] ([...] *gdy skaczę przez skrzynię albo robię przewrót w tył. „O, **baleron** będzie skakał, patrzcie” – tak reagują moi koledzy*);

bigos ‘zamieszanie, kłopot, zmartwienie’ ← mtn. *bigos* ‘potrawa z kapusty’ sem [duża ilość składników] (*Trzeba uważać na Adama – jest zbyt wzburzony, gotów jeszcze narobić **bigosu***);

chleb ‘wódka’ ← mtn. *chleb*; semy [pożywienie], (por. Lubaś 2003: 416) (*Biruk nie ćpał grzbietów kolorowymi skórkami w kwiatki jak Radziszewski, bo na to dzisiaj nikogo nie stać i nie wyrobiłby na kieliszek **chleba**, pieprząc się z jedną kniżką przez dwa tygodnie [...] ³*);

faszerować 1. ‘dostarczać komuś czegoś w nadmiarze, np. faszerować kogoś wiadomościami’ (*Ludzie, przestańcie **faszerować** wiadomościami [...] o Metallice*). 2. ‘karmić kogoś w nadmiarze’ ← mtn. *faszerowć* ‘nadziewać farszem’ semy: [pożywienie], [wypełnianie] (*Koledzy kucharze **faszerowali** mnie 300% racjami żywnościowymi, a ja nie odmawiałem*);

kałdun ‘duży, wydatny brzuch; sadło’ ← mtn. *kałdun* ‘potrawa w kształcie kuli z gotowanych ziemniaków i mielonego mięsa’; semy: [pożywienie], [okrągły kształt] (*Rozdęte **kałduny** mężczyzn, spotworniale babska – biodrzaste, cycate, zadziaste – zobaczył oczyma głodnego dziecka [...]*).

4. Nazwy czynności człowieka

haftować ‘wymiotować, mieć torsje’ ← mtn. *haftować* ‘wyszywać wzór, ornam. na tkaninie’; semy [zszywać], [łączyć], (por. Lubaś 2003: 414) (*Ona zawsze **haftuje** po kompocie*);

³ Por. także Lubaś 2003: 416.

holować kogoś ‘prowadzić kogoś’ ← mtn. *holować* ‘ciągnąć po lądzie, wodzie lub w powietrzu zamocowany przedmiot lub pojazd’; sem [przesuwać] (*Teraz pracowicie holowała małżonka po schodach na górę*);

szorować ‘iść lub jechać bardzo szybko; biec, uciekać’ ← mtn. *szorować* ‘trąć czymś, czyścić jakąś powierzchnię’; sem [szybki ruch] (*Szoruj do sklepu i kup mi paczkę papierosów*);

tankować ‘pić alkohol (w dużych ilościach)’ ← mtn. ‘tankować’ ‘napępniać zbiorniki materiałami pędnymi, wodą’; sem [zapełniać cieczą] (*Brał wszystko... Do tego ostro tankował*).

5. Wojsko

adiutant ‘o kimś stale towarzyszącym, nadskakującym komu’ ← mtn. *adiutant* ‘oficer przydzielony do dyspozycji wyższego dowódcy’; sem [niższa pozycja] (*Adiutant Kulczyka na czasach*);

dragon ‘kobieta tęga, wysoka, zamaszysta, energiczna, lubiąca komenderować innymi’ ← mtn. *dragon* ‘w dawnym wojsku: żołnierz lekkiej jazdy’; semy: [dowodzenie], [ekspresja wojskowa] (*Żona Józka to prawdziwy dragon, nic tylko rządzi*);

rynsztunek ‘komplet przedmiotów służących do czegoś do czegoś; czyjs ekwipunek, wyposażenie’ ← mtn. *rynsztunek* ‘uzbrojenie żołnierza’; sem [ogół przedmiotów] (*Zaraz po wejściu do pokoju zaczęła na toaletce ustawiać cały swój rynsztunek: flakoniki perfum, pudry, kremy i pomadki*).

6. Rośliny i owoce

cebula ‘męski zegarek kieszonkowy przypominający kształtem bulwę cebuli’ ← mtn. *cebula* ‘roślina warzywna’; sem [kształt] (*Mam zegarek, cebulę – wprawdzie nie chodzi, ale za dopłatą żołnierz w końcu oddaje mi buty*)⁴;

figa 1. ‘nic’ (*A teraz z mojej samodzielności pozostała figa!*), 2. ‘nie, nic z tego, często z pokazaniem zwiniętej pięści z kciukiem umieszczonym między palcem środkowym a wskazującym: gest będący znakiem odmowy’ ← mtn. *figa* ‘owoc figowca’; sem [niewielki rozmiar] ([...] *Wiktor był wściekły. Gdyby nie obecność kolegów, szczególnie Bartka, malec zamiast znaczka zobaczyłby najwyżej figę złożoną z poplamionych atramentem palców Wiktora*);

kapusta ‘pieniądze, forsa, kasa, szmal’ ← mtn. *kapusta* ‘roślina warzywna’ → [kolor zielony] → [kolor dolarów]; semy [barwa], [ilość] (*Co prawda taki Tomek z „Gazety” mówi, że ściga się wyłącznie dla satysfakcji, a Asi zależy przede wszystkim na rozwoju, ale tak naprawdę wszystkim chodzi o kapustę*).

⁴ Por. także Lubaś 2003: 424.

7. Postaci i przedmioty historyczne oraz mitologiczne

adolf ‘Niemiec’ ← mtn. *Adolf* ‘imię Hitlera’ (*Pchają się teraz te **adolfy** do nas. Kupują fajki, benzynę, koszyki...*)⁵;

führer ‘wódz, przewodniczący, szef’ ← mtn. *führer* nazwa własna Adolfa Hitlera (– *Widzisz, kumie, jak się nam dobrze wiedzie? – zagaił brunet, podając kompanowi szlachetną flaszkę. – Mamy już **führera**, mamy naszą nową partię, która niechybnie przejmie władzę w Polsce [...]*);

skrzat ‘małe dziecko’ ← mtn. *skrzat* ‘krasnoludek’; sem [wielkość] (*Rozkoszne są twoje **skrzaty**, ale musisz od nich więcej wymagać*).

8. Ubiory, elementy ubiorów

haft ‘wymioty, wymiociny, to, czym ktoś zwymiotował’ ← mtn. *haft* ‘wzór, ornament wyszyty na tkaninie’; semy: [ścieg], [barwa] (*Byłem w Pizza Hut. To jedna wielka ściema! Później miałem Pizza **haft***);

galgan ‘ubranie, strój, odzież; suknie; fatalaszki’ ← mtn. *galgan* ‘szmata, łachman’; sem [materiał] (*Z ażurowych pojemników nabitych **galganami** panie wywłóczyły pojedyncze sztuki*).

9. Zwierzęta

cap ‘mężczyzna noszący brodę’ ← mtn. *cap* ‘baran lub kozioł’; semy [owłosienie], [umiejscowienie] ([...] *z brodą wyglądał jak **cap!***);

trąba ‘fujara, fajtłapa, niedorajda’ ← mtn. *trąba* ‘mięisty, silnie wydłużony narząd chwytny niektórych zwierząt (np. słonia)’ sem [ociężałość] (*Mąż pani Zosi to prawdziwa **trąba**, absolutnie niczego nie potrafi załatwić*).

10. Rozrywka (sztuka, muzyka, gry, zabawy itp.)

flet ‘członek męski’ ← mtn. *flet* ‘instrument muzyczny’ sem [kształt], [długość] (*Masz bardzo muzykalne usta, każdy **flet** do nich pasuje*);

kryminal ‘coś karygodnego, sytuacja moralnie naganna; rzecz wykonana źle, skandalicznie’ ← mtn. *kryminal* pot. ‘zbrodnia, przestępstwo, występki’; sem [czyny i ich skutki oceniane negatywnie] (*Te „Dzieje Nienaskich” to przecież **kryminal**, to plama na „Kulturze” [...]*).

⁵ Por. także Lubaś 2003: 432.

W zasobie „żartobliwych” germanizmów szczególną grupę stanowią argotyzmy. Najliczniej reprezentowane są wyrazy z gwar przestępczych, np.: *browar* ‘piwo, porcja piwa’ (*Potem sponiewierany i skacowany lud pracujący pędził do roboty, marząc o piwie, które też było napojem trudno dostępnym i nieraz w poszukiwaniu „browaru” trzeba było przemierzać kilometry*), *cynk* ‘poufna wiadomość, ostrzeżenie’ (*W razie potrzeby dają cynk do zwinięcia interesu albo wkraczają sami do akcji*), *ferajna* ‘towarzystwo, nieformalna grupa ludzi wzajemnie się wspierająca, zżyta z sobą; klika’ (*Ta cała ferajna miała dużo humoru i przedsiębiorczości, głodni nigdy nie byli i umieli nabierać napotkane wieśniaczki [...]*), *flama* ‘sympatia, narzeczona, kochanka lub utrzymanka; zwykle z określeniem czyja’ (*W biurze pustki wakacyjne, króluje jedynie inżynierek z Galicji i jego nowa flama biurowa, przyjęta na moje miejsce*), *gang* ‘garnitur, ubranie męskie; uniform noszony przez więźniów’ (*I prezentowaliśmy się świetnie. Czarny gang i muszka Antka*); *glaca* ‘(łysa) głowa’ (*Faceci wyglądali na trzydziestoletnich, z tym że wyższemu glaca błyszczala jak wschodzący księżyc*); *kamrat* ‘towarzysz, współnik’ (*Treści homilii wcześniej wam nie pokazał? – Nie. [...] – No to, Staszek, trzeba mu w tym pomóc, spróbujemy jakoś zadziałać. Ale jak! Wyszyński schorowany – mówię – więc gadanie z nim odpada, a co myślisz, żeby spróbować przez Macharskiego? To przecież kamraty*), *rajza* ‘włóczenie się z miejsca na miejsce; podróż, włóczęga, wędrówka’ (www.mojarajza.blogspot.com), *sztynwny* ‘o człowieku: nieżywy lub zupełnie pijany’ (*Kierowca był już sztywny, kiedy wyciągali go z samochodu*)⁶.

Mniejszą grupę stanowią argotyzmy z gwary uczniowskiej i studenckiej, np.: *belfer* ‘nauczyciel’ (*Niektóre belfry zacne i naiwne sądziły, że jeśli teraz – na parę tygodni przed zasiadaniem do matury – potrafią skutecznie uczniom swoim podpowiedzieć, to i w czasie sesji egzaminacyjnej podobny numer się uda*), *fuks* ‘osoba początkująca w jakimś zawodzie, robiąca coś po raz pierwszy, nowicjusz, też student rozpoczynający studia lub nowy członek bractwa studenckiego’ (*– Wciągnęło cię, co? Gorączka zaczyna nas trawić? Znamy tę gorączkę, to gorączka fuksów. Ale musisz się opanować.*), *szpanować* ‘zachowywać się lub ubierać w sposób ekstrawagancki w celu zaimponowania komuś lub zwrócenia na siebie uwagi otoczenia’ (*Moi sąsiedzi szpanują nowym sportowym wozem*)⁷.

Najrzadziej występują argotyzmy z gwary zawodowych, np.: *klapa* ‘niepomyślne zakończenie czegoś, niepowodzenie, przegrana, fiasko, porażka’ – z gwary aktor-skiej (*Polska klapa*), *flinta* ‘karabin, strzelba, zwłaszcza stara, zniszczona’ – z gwary żołnierskiej (*Konkurencja „Flinta gładkolufowa”, czyli strzelanie z gładkolufowego skalkowego karabinu wojskowego do tarczy*); *bryczka / bryka* ‘samochód osobowy’ – z gwary szoferskiej (*Za małe pół godzinki, młody człowieku, możemy być u nas. Bryka czeka*).

Są wśród wynotowanych wyrazów również takie, które występują w regionalnych odmianach polszczyzny – warszawskiej, np.: *kafel* ‘tysiąc złotych’, *kipnąć* ‘umrzeć’,

⁶ Por. zapisy w SA.

⁷ Zob. zapisy w SA.

sznaps ‘wódka’⁸, lwowskiej, np.: *klapować* ‘być w porządku, pasować’, *szprechać* ‘mówić (po niemiecku)’⁹, poznańskiej, np.: *glaca* ‘(łysa) głowa’¹⁰ oraz takie, które są wspólne dla kilku odmian regionalnych języka polskiego, np.: *absztyfikant* ‘zalotnik, konkurent, adorator’ w gwarze lwowskiej i warszawskiej (Kurzowa 1985: 133) czy *geszeft* ‘przedsięwzięcie, które przynosi korzyść materialną: zarobek’ w gwarze krakowskiej, lwowskiej i poznańskiej.

Pobieżny przegląd żartobliwych germanizmów w potocznej odmianie współczesnej polszczyzny można zamknąć następującymi wnioskami:

1. Zdecydowana większość żartobliwych znaczeń potocznych ukształtowała się na gruncie języka polskiego. Stanowią one 98% materiału (jedynie rzeczowniki banda ‘grupa ludzi’, fisza ‘osoba na wysokim stanowisku’, cebula ‘męski zegarek kieszonkowy’ mają żartobliwe odpowiedniki w języku niemieckim¹¹).

2. Opisywane jednostki stanowią w polszczyźnie potocznej bogate źródło ekspresji i humoru, wyrażają głównie pozytywny stosunek do człowieka i otaczającej go rzeczywistości.

3. Mają charakter antropocentryczny; najbardziej rozbudowaną grupę stanowią nazwy osobowe (49), określenia dotyczące działalności człowieka, jego stanów fizycznych i psychicznych (36) oraz nazwy części ciała (9).

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW SŁOWNIKÓW

DDUW – *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt, 2007.

ESJPBań – Bańkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2. Warszawa: PWN, 2000.

ESWO – Lam S. (red.), *Trzaski, Everta i Michalskiego encyklopedyczny słownik wyrazów obcych*. Poznań: Kantor Wydawniczy SAWW, 1994.

IMSS – *Miejski słownik slangu i mowy potocznej*. URL: <http://www.miejski.pl/a-0.html> [13.02.2011].

ISJP – Bańko M. (red.): *Inny słownik języka polskiego PWN*. Warszawa, 2000.

MSJP – Sobol E. (red.): *Mały słownik języka polskiego PWN*. Warszawa, 1993.

NSPP – Markowski A. (red.), *Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN*. Warszawa, 1999.

PSWP – Zgólkowa H. (red.) *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50. Poznań: Wydawnictwo „Kurpisz”, 1994–2005.

SA – Kania S., *Słownik argotyzmów*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1995.

SGS – Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S., *Słownik gwary studenckiej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1994.

SJP – Drabik L., Kubiak-Sokół A., Sobol E., *Słownik języka polskiego PWN*. Warszawa, 2008.

SJPD – Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–10, Warszawa: PWN, 1958–1969.

SJPSz – Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego. Wydanie zmienione i poprawione*, t. I–III. Warszawa: PWN, 1993.

⁸ Por. SA, SGS.

⁹ Zob. SA, WDLP, Kurzowa 1985: 240.

¹⁰ Zob. SA.

¹¹ Zob. zapisy w WDU, DDUW.

- SPLP – Lubaś W. (red.), *Słownik polskich leksemów potocznych*, t. 1–5. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN (t. 1), Wydawnictwo Lexis (t. 2–5), 2001–2009.
- SPP – Anusiewicz J., Skawiński J., *Słownik polszczyzny potocznej*. Wrocław: Wydawnictwo Szkolne PWN, 1998.
- SPPD – Doroszewski W., H. Kurkowska (red.), *Słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa: PWN, 1981.
- SSM – Czeszewski M., *Słownik slangu młodzieżowego*. Piła: Wydawnictwo „Ekolog”, 2001.
- SSPCz – Czeszewski M., *Słownik polszczyzny potocznej*. Warszawa: PWN, 2006.
- SIJPA – Arct M., *M. Arcta Słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1929.
- SL – Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. 1–6. Warszawa: Drukarnia XX Piarów, 1807–1814.
- SW – Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., *Słownik języka polskiego*, t. 1–8. Warszawa: nakł. prenumeratorów (t. 1), Kasa im. Mianowskiego (t. 2–6), K. Król, W. Niedźwiedzki (t. 7), Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego (t. 8), 1900–1927.
- SWil – Zdanowicz A. (red.), *Słownik języka polskiego*, wydany staraniem i kosztem M. Orgelbranda, t. 1–2, Wilno, 1861.
- SWJP – Dunaj B. (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo „Wilga”, 1996.
- SWOA – Arct M., *Słownik wyrazów obcych (przedruk fotograficzny podług zasad pisowni z roku 1936, wyd. 18)*, Warszawa: Wydawnictwo S. Arcta, 1946.
- SWOK – Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1983.
- SWOT – Tokarski J. (red.), *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa: PWN, 1980.
- SZN – Łaziński M., *Słownik zapożyczeń niemieckich w polszczyźnie*. Warszawa: PWN, 2008.
- USJP – Dubisz S. (red.), *Uniwersalny Słownik Języka Polskiego PWN*. Warszawa, 2003.
- WDLP – de Vincenz, A., Hentschel, G., *Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache*. Göttingen – Oldenburg. URL: <http://www.bkge.de/wdlp.php> [10.01.2011].
- WDU – Küpper H., *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*. Stuttgart, Dresden: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1996.

BIBLIOGRAFIA

- Bogusławski A., Wawrzyńczyk J., *Polszczyzna jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*. Warszawa: Wydawnictwo UW, 1993.
- Broda M., *Zapożyczenia niemieckie w gwarze Puńcowa koło Cieszyna*, [w:] *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze* 59, 1978, s. 99–105.
- Burzywoda U., *Górnośląska polszczyzna urzędowa w czasach pruskich*. „Kwartalnik Opolski” 1981, 3, s. 68–77.
- Buttler D., *Neologizmy potoczne powojennej polszczyzny*. „Przegląd Humanistyczny” 1977, 12, s. 99–105.
- Buttler D., *Kategorie semantyczne leksyki potocznej*, [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1978, s. 37–45.
- Buttler D., *Deutsche Lehnwörter im Polnischen gegen Ende des 19. Jahrhunderts*. „Zeitschrift für Slawistik” 1986, 31, s. 559–564.
- Buttler D., *Zapożyczenia niemieckie jako problem normatywny*. „Poradnik Językowy” 1987a, 5, s. 339–403.
- Buttler D., *Germanizmy słownikowe*. „Poradnik Językowy” 1987b, 6, s. 479–482.
- Buttler D., *Germanizmy składniowe*. „Poradnik Językowy” 1987c, 7, s. 562–565.

- Buttler D., *Zmienność formalna i znaczeniowa dziewiętnastowiecznych zapożyczeń niemieckich w polszczyźnie*. „Przegląd Humanistyczny” 1988, XXXII, 1–2, s. 53–67.
- Buttler D., *Dziedzictwo dziewiętnastowieczne w zasobie zapożyczeń niemieckich współczesnej polszczyzny*, [w:] *Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Językoznawstwo XIII*, 1991, s. 395–402.
- Czarnecki T., *Pośrednictwo czeskie w staropolskich pożyczkach z niemieckiego*, [w:] *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. IX, 1970, s. 38–44.
- Czarnecki T., *Z historii wyrazów staropolskich pochodzenia niemieckiego*, [w:] *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. XIX, 1980, s. 15–19.
- Drechsel U., *Wie fest ist deutsches Lehngut im Polnischen verwurzelt?*, [w:] *Studia i materiały. Germanistyka XII*, Zielona Góra, 1996, s. 43–49.
- Habrajska G., *Derywaty polskie od podstaw niemieckich w słownictwie włókienniczym*, [w:] „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, 1988, s. 69–74.
- Harasimowicz I., *O niektórych elementach niemieckich w dialekcie ostródzkim*. „Język Polski” 1954, s. 276–285.
- Judycka I., *Typy zapożyczeń niemieckich w gwarach Warmii i Mazur*. „Poradnik Językowy” 1954, t. VIII, s. 1–12.
- Karszniewicz-Mazur A., *Zapożyczenia leksykalne ze źródła niemieckiego we współczesnej polszczyźnie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1988.
- Kleczkowski B., *Wyrazy niemieckie w staroczeskim i staropolskim*, [w:] *Symbolae grammaticae in honorem J. Rozwadowski*, Kraków: Drukarnia UJ, 1928, s. 331–345.
- Kurzowa Z., *Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do roku 1939*. Warszawa–Kraków: PWN, 1985.
- Lubaś W., *Polskie gadanie*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2003.
- Miodek J., *Germanizmy w gwarze śląskiej*, [w:] *Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Językoznawstwo* 1991, XIII, s. 463–468.
- Moszyński L., *Geografia niektórych zapożyczeń niemieckich w staropolszczyźnie*. Poznań: PWN, 1954.
- Nowowiejski B., *Zapożyczenia leksykalne z języka niemieckiego w polszczyźnie XIX wieku*. Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW w Białymstoku, 1996.
- Rzyska D., *Szerzenie się germanizmów w dolnołużyckiej terminologii rolniczej w pierwszej połowie XX w.*, [w:] *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 1984, 22, s. 145–153.
- Stefaniak M., Marszałek M., *Germanizmy w odmianie potocznej polszczyzny: aspekt pragmatyngwistyczny*, [w:] *Tekst jako kultura*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2010, s. 85–94.
- Walczak B., Witaszek-Samborska M., *Wpływy niemieckie w gwarze miejskiej Poznania*, [w:] *Interferencje językowe na różnych obszarach Słowiańszczyzny*, Lublin, 1988, s. 283–295.
- Walsleben A., *Zu den Lehnwörtern im Polnischen des 17. Jahrhunderts: Forschung und Materialgrundlage zu einer Untersuchung*, [w:] *Göttinger Studien zu Wortschatz und Wortbildung im Polnischen*, Monachium: Verlag Otto Sagner, 1991, s. 111–124.
- Witkowski I., *Niektóre germanizmy i prowincjonalizmy mówionej i pisanej polszczyzny na Pomorzu*. „Język Polski” 1982, s. 19–192.